

УДК 336:332.1:338.24.021.8

Тютюник І.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри фінансів і підприємництва
Сумського державного університету*

Скороходова Л.І.

*викладач економічних дисциплін
Машинобудівного коледжу
Сумського державного університету*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ¹

У статті досліджено тенденції та обсяги тіньового виведення капіталу в Україні та країнах Європейського союзу. Визначені найбільш поширені способи незаконного виведення капіталу економічними суб'єктами. Досліджено особливості національної, регіональної та наднаціональної системи протидії тінізації економіки, визначено основні її характеристики. Проаналізовано особливості міжнародної політики фінансового моніторингу та контролю за діяльністю економічних суб'єктів. На основі проведеного порівняльного аналізу участі країн світу в процесах детінізації економіки, зроблено висновок про значну диференціацію підходів до протидії незаконному виведенню коштів та суттєві відмінності в законодавчому регулюванні даних процесів. Доведено, що на сучасному етапі розвитку економіки України ключовим вектором ефективного фінансового управління є інтеграція найкращих світових практик державного регулювання та контролю за тіньовими потоками.

Ключові слова: тінізація економіки, міжнародний досвід, легалізація доходів, наднаціональна система фінансового моніторингу, міжнародні організації.

¹ Виконано в рамках науково-дослідної теми № 0117U003930 «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні»

Тютюнык И.В., Скороходова Л.И. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПОСТРОЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ

В статье исследованы тенденции и объемы теневого выведения капитала в Украине и странах Европейского союза. Определены наиболее распространенные способы незаконного выведения капитала экономическими субъектами. Исследованы особенности национальной, региональной и наднациональной системы противодействия тенезации экономики, определены основные ее характеристики. Проанализированы особенности международной политики финансового мониторинга и контроля за деятельностью экономических субъектов. На основе проведенного сравнительного анализа участия стран мира в процессах детенизации экономики сделан вывод о значительной дифференциации подходов к противодействию незаконному выведению средств и существенных различиях в законодательном регулировании данных процессов. Доказано, что на современном этапе развития экономики Украины, ключевым вектором эффективного финансового управления является интеграция лучших мировых практик государственного регулирования и контроля за теневыми потоками.

Ключевые слова: тенезация экономики, международный опыт, легализация доходов, наднациональная система финансового мониторинга, международные организации.

Tiutiunyk Inna, Skorokhordova Lidiia. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF FORMATION OF A NATIONAL SYSTEM FOR COMBATING MONEY LAUNDERING

The paper investigates tendencies and volumes of shadow capital withdrawal in Ukraine and the European Union. On the basis of the analysis of trends in the level of shadowing of the economy, the most widespread ways of illegal extraction of capital by economic entities are determined. The main directions of its influence on the level of financial and economic development of the country are investigated. It was mentioned that stable activity of the financial system of the country is possible through providing the effective mechanisms and measures on deterring and combating money laundering at the level of different agents of the national economy and financial institutions. An existing approach to the classification of countries according to the criterion of effectiveness of measures to combat the legalization of illicit funds has been analyzed. The peculiarities of the national, regional and supranational system of counteracting shadow economy are studied, its main characteristics are determined. The peculiarities of the international policy of financial monitoring and control over the activities of economic entities are analyzed. On the basis of the comparative analysis of the participation of the countries of the world in the processes of shadowing of the economy, it was concluded that there is a significant differentiation of approaches to combating illegal extraction of funds and significant differences in the legislative regulation of these processes. It is proved that at the present stage of economic development of Ukraine the key vector of effective financial management is integration of the best world practices of state regulation and control over shadow flows. According to the results of the analysis, it was concluded that there is a need for appropriate anti-corruption policy of governments aimed at achieving economic growth in the studied countries, taking into account both the national and supranational system peculiarities.

Keywords: shadow economy, international experience, legalization of incomes, supranational system of financial monitoring, international organizations.

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформаційних та глобалізаційних змін, однією із найбільш актуальних та гострих світових проблем є тіннізація доходів з подальшою їх легалізацією. Щорічно в світі за допомогою широкого спектру схем та механізмів приховуються в середньому від 2 до 5% ВВП. Аналіз світових обсягів незаконного виведення капіталу дозволив видіти країни з найбільшим значенням цього показника за період 2005-2014 рр. Так, наведені на рисунку 1 дані, дозволяють зробити висновок, що найбільш гострою дана проблема є для Китаю, обсяг незаконних фінансових потоків в якому за період 2005-2014 р. за оцінками представників Global Financial Integrity склав майже 1,16 трлн. дол. США.

На основі аналізу основних каналів незаконного виведення капіталу з аналізованих країн світу було зроблено висновок, що основними з них були:

- трансфертне ціноутворення (майже 75% від всього обсягу виведених коштів в Китаї);
- хабарництво та корупція (характерно для країн Близького Сходу та Північної Африки) [3].

Наявність значного обсягу тіньових потоків в економіці переважної більшості країн світу, зумовив значну актуалізацію питань пошуку ефективних механізмів протидії ним. На сьогоднішній день напрацьовано широкий спектр інструментів протидії незаконному виведенню коштів за кордон, специфіка використання якого залежить від рівня соціально-економічного розвитку

країни, особливостей політичного устрою, характеру виробничо-господарської діяльності, рівня розвитку міжнародного співробітництва тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної сутності та особливостей реалізації процесів тіннізації доходів найшли своє відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та закордонних вчених. Так, напрямки впливу операцій з незаконного виведення коштів на показники економічного розвитку висвітлені в роботах Н. Лайози, Ф. Шнайдера, С. Джайн-Чандра, Р. Місаті, І. Радулеску, С. Попеску.

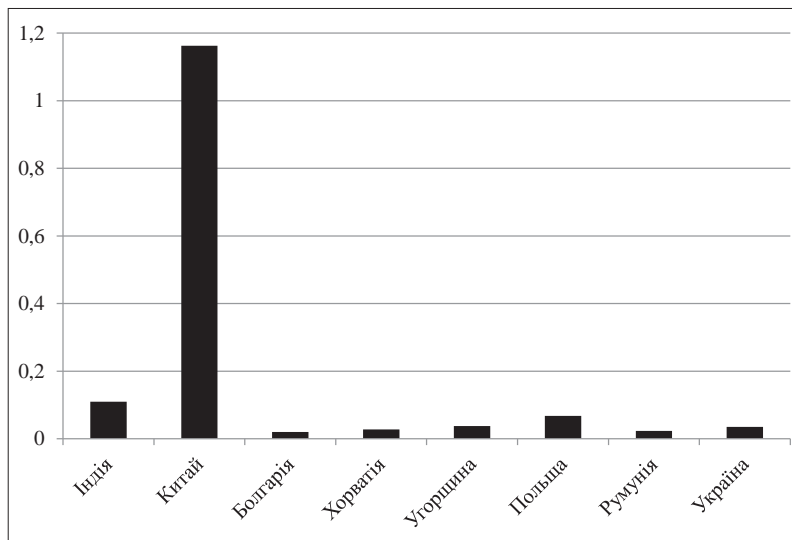

Рис. 1. Обсяг незаконно виведеного капіталу за період з 2005 по 2014 роки, трлн. дол. США [3]

Дослідженням світового досвіду протидії тіньовому виведенню коштів займалися С.В. Онищенко, І.Е. Лапінський, О.М. Алімова, В.В. Попова, А.В. Пономаренко, О.П. Дяченко та ін.

В цілому не применшуючи важливість існуючого наукового доробку в даному питанні, слід зазначити про необхідність більш системного та ґрунтовного дослідження міжнародних тенденцій боротьби з приховуванням доходів з метою визначення найбільш адекватних та адаптованих до умов економічного, соціального та політичного розвитку України, механізмів спрямованих на поживлення економічного клімату як окремих суб'єктів так і країни в цілому.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз існуючого закордонного досвіду побудови національної системи боротьби з тіньовим виведенням коштів та їх подальшою легалізацію, дослідження структури наднаціональної системи детінізації економіки, що крізь призму ідентифікації їх основних переваг та недоліків дозволить визначити найбільш перспективні вектори розвитку України в даному напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна система протидії незаконному виведенню коштів складається з двох складових: національної та наднаціональної. Структура та особливості функціонування національної складової визначається особливостями розвитку конкретної країни та повноваженнями органів задіяних в даному процесі. В цілому, на сьогоднішній день напрацьовано значне різноманіття інструментів протидії тінізації економіки, основними з яких є обмежуючі та контролюючі (таблиця 1). Так, наприклад, з метою мінімізації незаконних фінансових потоків урядом Італії введено обмеження на розрахунки готівкою. У Франції обмежені за розміром експортно-імпорتنі операції вітчизняних економічних суб'єктів з представниками компаній з офшорних зон.

Поряд з даними інструментами значного поширення набуває обов'язкове інформування органів державної влади про значні за розміром фінансові операції. В Німеччині всі фінансові та не фінансові організації зобов'язані повідомляти органи фінансового моніторингу про всі підозрілі операції фінансового характеру, в Японії всі фінансові установи повинні повідомляти відповідні органи фінансового моніторингу та контролю про крупні фінансові операції.

Євроінтеграційні процеси в світі та усвідомлення масштабності впливу тінізації економіки на розвиток країн світу в цілому призвів до розуміння необ-

хідності створення поряд із національними організаціями моніторингу та контролю за тіньовими фінансовими потоками наднаціональних інституцій, діяльність яких спрямована на моніторинг та посилений контроль за фінансовими операціями країн-членів даних організацій.

Функціонування зазначених організацій сприяє поглибленню міжнародної співпраці між країнами-учасниками та полегшує процедури нагляду та контролю за рівнем тіньових фінансових потоків, зважаючи на можливість більш швидкого доступу до інформації, сприяє формуванню уніфікованих правил та рекомендацій для національних інституцій, які є обов'язковими для виконання всіма зацікавленими особами.

Однак, зважаючи на відсутність єдиної наднаціональної організації по боротьбі з незаконними фінансовими потоками, сучасна міжнародна система протидії тіньовому виведенню коштів за кордон та подальшій їх легалізації на сьогоднішній має трирівневу структуру:

- національна система фінансового моніторингу;
- регіональна система протидії тінізації доходів;
- наднаціональна система моніторингу та контролю;

На сьогоднішній день створено значне різноманіття організації, котрі окремо опікуються питаннями корупції, фінансування тероризму, незаконним виведенням коштів в офшори, тощо. Основними з таких організацій, котрі займаються окремими аспектами даних питань є ОЕСР, ФАТФ, Єврокомісія, Світовий банк, тощо (рисунок 2) [9; 10]. Даними інституціями розроблено широкий спектр ініціатив щодо протидії тінізації доходів шляхом розмивання баз оподаткування, інвестуванню коштів через підставні фірми, залученню іноземних кредитів з подальшим банкрутством компаній, завищенню або заниженню митної вартості товарів, тощо.

Однак не зважаючи на значне різноманіття організації по боротьбі з незаконним відмиванням коштів, не всі країни співпрацюють з даними інституціями та вживають заходів по протидії тінізації економіки. Головним недоліком даної трирівневої системи є відсутність єдиного контролюючого органу, сфера повноважень якого б поширювалася на всі без виключення країни світу.

Бюро з міжнародної боротьби з наркотиками провело класифікацію країн за критерієм ефективності заходів по боротьбі з легалізацією незаконно отриманих коштів та фінансуванням тероризму на три групи:

Таблиця 1

Узагальнення особливостей побудови національної системи протидії тінізації в світі

Країна	Особливості національної системи
Польща	Заборона на здійснення господарської діяльності фізичними особами, які раніше чинили дії спрямовані на приховування податкових зобов'язань або інші заходи щодо тінізації доходів в значних розмірах. Майнова відповідальність юридичних осіб за протиправні дії фінансового характеру.
Італія	Обмеження на розрахунки готівкою при здійсненні операцій фізичними та юридичними особами в великих розмірах.
Японія	Обов'язковість повідомлення органів фінансового моніторингу та контролю про всі крупні операції фінансового характеру від фінансових та не фінансових організацій.
Франція	Обмеження на експортно-імпорتنі операції реалізовані вітчизняними економічними суб'єктами в офшорних зонах.
Німеччина	Обов'язкове декларування розрахунків з нерезидентами. Обов'язковість повідомлення органів фінансового моніторингу про всі підозрілі операції фінансового характеру від фінансових та не фінансових організацій.
Нідерланди	Посилення контролю за всіма потенційними джерелами виникнення корупції та особами раніше задіяними в тіньових операціях. Заборона обіймати державні посади порушникам законодавства.

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 2; 4; 5; 8]

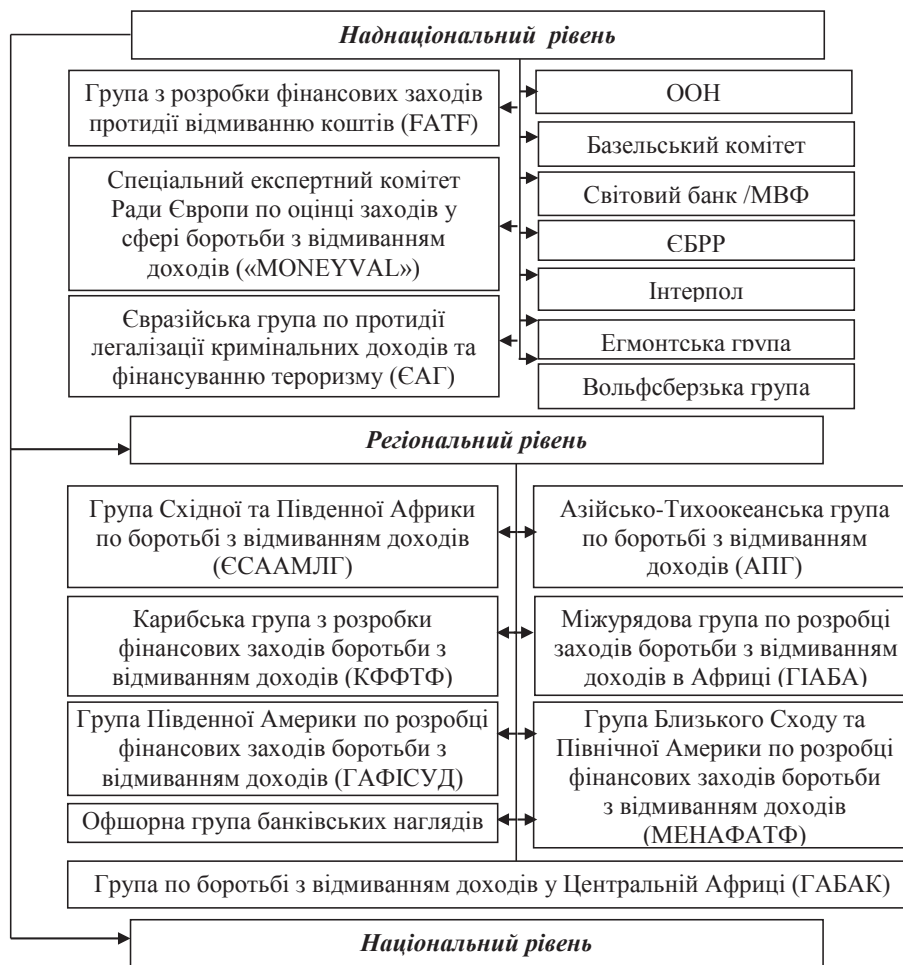

Рис. 2. Організаційна структура системи протидії тінізації економіки [7]

1) країни, що мають незначні недоліки і намагаються їх ліквідувати: Афганістан, Австрія, Бірма, Велика Британія, Канада, Китай, Франція, Німеччина, Іран, Італія, Нігерія, Росія, США, Туреччина, Швейцарія, Японія, Україна;

2) країни, що мають незначні недоліки і не намагаються їх ліквідувати: Азербайджан, Бельгія, Чилі, Угорщина, Північна та Південна Корея, Молдова, Польща, Португалія, Сербія Сирія;

3) країни, що мають суттєві недоліки, і не намагаються їх ліквідувати: Камерун, Куба, Естонія, Македонія, Непал, Норвегія, Словенія, Швеція та ін. [6].

Порівняльна характеристика країн за рівнем їх залучення до регіональної та наднаціональної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом наведена в таблиці 2.

Проведений в таблиці 2 аналіз свідчить про значну диференціацію підходів до протидії незаконному виведенню коштів та наявні суттєві відмінності в законодавчому регулюванні даних процесів. В Україні, за останні роки, внаслідок прискорених євроінтеграційних процесів політика детінізації економіки є однією із найбільш актуальних та значущих. Відбулося вдосконалення існуючих та прийняття низки

Таблиця 2

Порівняльна характеристика участі країн світу в процесах детінізації економіки [6]

Країна	США	Великобританія	Китай	Україна
Участь у боротьбі з відмиванням коштів	так	так	так	так
Граничні суми коштів для операцій	\$10 тис.	\$20 тис.	\$10 тис. готівковий розрахунок, \$100 тис. (\$500 тис.) для фізичних (юридичних) осіб – безготівковий	\$1,8 тис. готівковий розрахунок
Повнота охоплення національної системою всіх аспектів діяльності	так	так	ні	на
Підходи щодо організації системи протидії відмиванню коштів	принцип «знай свого клієнта»	принцип «знай свого клієнта»	часткове застосування принципу «знай свого клієнта»	контроль операцій
Участь у складі організації протидії відмиванню коштів	FATF, АПГ	FATF	ЄАГ, ОГБС	MONEYVAL
Загальна оцінка ефективності фінансової системи протидії відмиванню коштів	ефективна	ефективна	не досить ефективна	не досить ефективна

нових нормативно-правових актів, основні положення яких узгоджуються з пріоритетами Директив Європейського Економічного Союзу «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей», та вимогами європейської спільноти.

Однак, незважаючи на суттєві зрушення в процесах протидії тіньовому виведенню коштів, існуюча антикорупційна та детінізаційна політика не охоплює всіх аспектів та специфіки процесів незаконного виведення коштів, всього різноманіття застосовуваних схем та каналів тінізації економіки.

Висновки з проведеного дослідження. В сучасних економічних умовах проблема тіньового виведення капіталу носить глобальний та міжнародний характер. В Україні, незважаючи на посилення контролю з боку держави, обсяги незаконних фінансових потоків з кожним роком зростають та носять загрозовий характер.

Більшістю країн світу, на сьогоднішній день напрацьований значний інструментарій протидії тінізації економіки спрямований на окремі схеми виведення коштів, глибокий та ґрунтовний аналіз якого дозволить визначити найбільш відповідний економічним умовам розвитку України перелік інструментів впливу та регулювання.

Крім того, враховуючи той факт, що переважна більшість операцій по тінізації доходів носить міжнародний характер, а напрацьований вітчизняний інструментарій регулювання даних процесів в переважній більшості враховує національні особливості здійснення господарської діяльності, формуються передумови до зниження ефективності та дієвості механізмів фінансового управління в країні.

В цих умовах своєчасне вирішення проблеми тіньового виведення коштів, передбачає дослідження міжнародного досвіду протидії легалізації коштів з метою визначення можливостей його застосування в Україні.

З одного боку, це сприятиме покращенню показників фінансово-економічного розвитку країни, а з іншого – формуватиме підґрунтя до інтеграції до світового економічного простору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Das Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. URL: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2014_II_175/BGBLA_2014_II_175.pdf.
2. Dreher A. Corruption and the shadow economy: an empirical analysis / A. Dreher, F. Schneider. URL: <http://ftp.iza.org/dp1936.pdf>.
3. Illicit Financial Flows Reports [Electronic source] / Global Financial Integrity official web-site. URL: <http://www.gfintegrity.org/reports/>.
4. Maßnahmen zur Bekämpfung der Korruption in den Mitgliedstaaten der EU Reihe Rechtsfragen JURI 101 DE 03-1998. URL: http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/info_de.htm.
5. Дяченко О.П. Зарубіжний досвід щодо державних механізмів детінізації економіки країн Європейського Союзу. Держава та регіони. 2017. № 3(59). С. 55–60.
6. Колдовський М.В. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків. Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. праць. № 1(4). Д.: ДУЕП, 2008. С. 26–32.
7. Куришко О.О. Національна система фінансового моніторингу в Україні: дис.на здобуття наук. ступеня к.е.н. за спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми. 2013. С. 56.
8. Онищенко С.В., Лапінський І.Е. Міжнародний досвід боротьби з тінізацією економіки в умовах глобалізації. Ефективна економіка. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2074>.
9. Тютюнник І.В., Гуменна Ю.Г. Тінізація фінансових потоків економічних суб'єктів: вартісний аспект. Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». 2018. Випуск 33. С. 208–212.
10. Тютюнник І.В., Решетняк Я.В. Фінансова децентралізація в Україні: можливості та загрози для забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Економіка та держава. Київ: Ред. журн. «Економіка та держава», 2017. № 12. С. 43–47.